

5. Державний архів м. Києва. — Ф. 122. — Оп. 1. — Спр. 208. — Арк. 3.
6. Дубінський В. Володимирський кадетський корпус / В. Дубінський, Г. Аустрін // Народна армія. — 2000. — 26 лютого. — № 21. — С. 6.
7. Завадский Н. П. Владимирский Киевский кадетский корпус. 1851–1901: Исторический очерк / Завадский Н. П. — К. : Типография Р. Лубковского, 1901. — 145 с.
8. Кадетские учебные заведения в Украине : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kadet-svg.org/ukrainskiy-kadet/43-kadetskie-uchebnye-zavedeniya-v-ukraine>
9. Карпенко М. Київський кадетський корпус: сторінки історії (1852–1920 рр.) / М. Карпенко, О. Скрябін // Військово-історичний альманах. — 2006. — № 2. — С. 4–24.
10. Кремер С. Сумской кадетский корпус. 1900–1950 / Кремер С. — Сан-Франциско : 1955. — 125 с.
11. Кулешов С. Г. Краткие сведения обо всех кадетских корпусах Российской империи и других военно-учебных заведениях, исторически с ними связанных : [Электронный ресурс] / Кулешов С. Г. — Режим доступа : <http://www.cadetsfund.org/pereklichka/kuleshov.htm>
12. Павловский И. Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского корпуса. 1840–1890 / Павловский И. Ф. — Полтава : Типография губернского правления, 1890. — 303 с.
13. Педагогические курсы для приготовления офицеров к воспитательной деятельности в кадетских корпусах // Военная энциклопедия — СПб. : изд. И. Сытина, 1916 : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ruscadet.ru/education/edsystem/history/90.htm>
14. Положение о кадетских корпусах. — СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1886. — 92 с.
15. Указ Президента України «Про державний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус» імені І. Г. Харитоненка» від 8 вересня 2011 р. : [Електронний ресурс] // База українського законодавства. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

М. В. Герасименко

УДК: 355.311.1: 94 (477)

ВІЙСЬКОВИЙ МІНІСТР УНР ОЛЕКСАНДР ЖУКОВСЬКИЙ: МАЛОДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлюються маловідомі факти з життя і діяльності Військового міністра Української Народної Республіки Олександра Жуковського.

Ключові слова: Військовий міністр, боротьба, уряд, союзник, посада, оборонний бій, військова частина, наказ, армійська структура, наступ.

В статті освещаются малоизвестные факты из жизни и деятельности Военного министра Украинской Народной Республики Александра Жуковского.

Ключевые слова: Военный министр, борьба, правительство, союзник, должность, оборонительный бой, воинская часть, приказ, армейская структура, наступление.

The article highlights little known facts from life and activities of war secretary in Ukrainian People Republic Olexandr Zhukovskiy. In 1917–1921 Ukrainians were not ready to defend and fight for their national state system. Consequences of global miscalculations and failures came up already at the beginnings of Ukrainian state and its parliament Ukrainian Central Council. Oleksandr Zhukovskiy is a significant personality in Ukrainian national history. It was his persistent work on the position of the Secretary of Military Affairs in UPR that actually gave Ukrainian Central Council possibility to function until May 1918. Despite aggravation of military and political situation he managed not only to organize work of the Military ministry, but also to prove himself as a professional and reformer of military sector. Nowadays activities of Oleksandr Zhukovskiy are underresearched and need further historical research.

Keywords: war Secretary, fight, government, ally, position, defensive fight, military part, order, army structure, offensive.

У 1917–1921 рр. український народ так і не зміг вибороти власної національної державності. Причина глобальних прорахунків і невдач, перш за все, криється саме в перших кроках українського національного державотворення, що сягають часів Української Центральної Ради (далі — УЦР).

Беззаперечно, що становлення та існування суверенної Держави можливі лише за наявності боєздатної національної армії. А крім усього, загальновідомо, що будь-яка революція чогось варта, якщо вона справді вміє захищатися. На жаль, історичні джерела переконливо свідчать про те, що з приходом до влади в Україні УЦР цих прописних істин не було враховано як слід із самого початку. Існує багато думок з цього приводу. Сучасні українські історики приписують лідерам УЦР надмірний політичний романтизм, звинувачують деяких з них у так званому масонстві, в надмірному захопленні соціалістичними ідеями та необґрунтованому пацифізмі. Дискутувати про це можна довго, але кінцевий результат Української революції 1917–1921 рр., на жаль, трагічний — Україна не відбулася як суверенна національно-демократична держава.

На сьогодні залишаються малодослідженими і проаналізованими особиста позиція та роль саме українських військових міністрів у побудові національних збройних сил доби УЦР. Адже було б цілковитим безглуздом применшити роль особистості в історії.

В Українській Народній Республіці (далі — УНР) посаду керівника військового відомства обіймали: С. Петлюра (28.06 — 31.12.1917 р.), М. Порш (01.01 — 30.01.1918 р.), А. Немоловський (31.01 — 11.02.1918 р.) та Генштабу полковник О. Жуковський (11.02 — 29.04.1918 р.). Звісно, характеристика цих посадових осіб в українській історіографії далеко не однозначна. Але все-таки, слід відзначити, що практично немає відомості про діяльність останнього військового міністра доби УЦР О. Жуковського. Складається враження, що майже три місяці Військового міністерства УНР не існувало взагалі, а події, пов'язані з бойовою діяльністю збройних формувань УНР, відбувалися ситуативно, без впливу вищого військового керівництва. Зрозуміло, що сприйняти це за дійсність і за правду було б повним безглуздям. Результати дослідження вказують саме на те, що Військове міністерство й Генеральний штаб керували українськими збройними формуваннями, і очолював це керівництво досвідчений державник і патріот, без перебільшення, професіонал військової справи полковник Генерального штабу О. Жуковський. Зразу ж виникає питання про те, чому він посів цю посаду так пізно, але це вже зовсім інша річ. Більш за все, причиною цього є політичні непорозуміння серед членів УЦР і безглузда боротьба між ними за міністерські портфелі. На жаль, далеко не всі претенденти на посаду голови військового відомства УНР реально оцінювали свої здібності: не лише професійні в цій галузі, а й звичайні людські, особисті. Жага влади і «портфеля міністра» інколи затьмарювала їм розум. А загальна українська державницька справа від цього страждала.

Серед останніх сучасних історіографічних праць в Україні, пов'язаних безпосередньо з досліджуваною тематикою помітно виділяються: «Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 — березень 1918 рр.)» Я. Тинченка (1996 р.), «Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр.» В. Сідака (1998 р.), «Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939)» О. Колянчука (2000 р.), «Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана» С. Литвина (2001 р.), «Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.)» В. Капелюшного (2003 р.) та «Історія України: Непереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі» В. Петровського, Л. Радченка, В. Семененка (2007 р.) [1, 2, 5, 6, 7, 8]. Але навіть у цих виданнях про діяльність О. Жуковського згадується лише фрагментарно, що й потребує значного доповнення, а відповідно — і подальших досліджень. Визначена тематика беззаперечно актуальна, особливо сьогодні, коли відродження української національної воєнно-історичної науки є вкрай необхідним.

Мета роботи — висвітлити маловідомі факти з життя і діяльності Військового міністра Української Народної Республіки Олександра Жуковського.

Початок 1918 р. ознаменувався активними бойовими діями на підступах до української столиці. Другий місяць тривала українсько-російська війна. УЦР, після трьох днів обговорення, все ж прийняла 24 січня 1918 р. доленосний IV Універсал, яким проголошувалася незалежність УНР. В цей час, не зустрічаючи серйозних перепон, російські червоногвардійські війська на чолі з М. Муравйовим наблизились до столиці УНР міста Києва.

Не викликає сумніву те, що український уряд на чолі з В. Винниченком довів українську державницьку справу, відверто кажучи, до повного краху. Урядова криза прогресувала, і це в той час, коли треба було спрямовувати всі зусилля для організації оборони держави. Більше того, слід зазначити, що Військовий міністр М. Порш так і не зміг організувати гідного військового опору червоногвардійцям М. Муравйова. Стало очевидним, що треба рятувати ситуацію якнайшвидше, тому 31 січня 1918 р. в УНР змінився уряд. Очолив нову Раду Народних Міністрів (далі — РНМ) УНР колишній голова делегації УНР на переговорах у Бресті В. Голубович. Разом з тим, він і надалі керував Міністерством закордонних справ УНР, оскільки перемовини про мир з представниками Німеччини та її союзників тривали. Знову-таки, в цей критичний для УНР період, коли існувала гостра потреба саме у військовому професіоналі в особі Військового міністра, вкотре сталася помилка. Не врахувавши прорахунки попередників, В. Голубович призначив на цю посаду А. Немоловського — не просто цивільну особу, а навіть абсолютно випадкову для військової справи людину.

Між іншим, як свідчать архіви, під час формування нового уряду квота на «портфель Військового міністра» належала саме партії Соціалістів-революціонерів. Уже тоді Генштабу полковникові О. Жуковському пропонували зайняти відповідну посаду, але він відмовився, черговий раз не вважаючи себе гідним такої відповідальної місії. Щодо А. Немоловського, то він, як стало відомо, навіть не належав до членів зазначеної партії і аж ніяк не був знайомий з військовою справою. Проте «марево» портфеля міністра взяло гору, незважаючи навіть на абсолютну некомпетентність у справах українського військового відомства. На додаток до всього, доцільно відзначити, що А. Немоловський був родичем В. Голубовича [11, арк. 21]. Повторилося те, що було з призначенням М. Порша (протеже В. Винниченка). Цілком очевидно, що достойну кандидатуру на посаду керівника Військового міністерства УНР знайти можна було серед свідомого українського старшинства (офіцерства) вищого рангу, але все-таки чомусь знову, як і за В. Винниченка, спрацював фактор «своєї людини» — далеко не на користь українській національній державницькій справі.

А. Немоловський очолював українське військове відомство лише кілька днів, але навіть таке коротке перебування на цій ключовій посаді зали-

шило дуже багато наслідків, з якими потім довелося рахуватись його наступнику. Як для прикладу, достатньо навести лише кілька безглузвих розпоряджень, аби зрозуміти, що це був за Військовий міністр.

Він розпорядився виплатити всьому особовому складу Військового міністерства грошове утримання за три місяці наперед (близько 2 000 000 крб.), і це тоді, коли в Державній скарбниці рахували кожну копійку, адже йшла війна. До того ж для всіх в уряді була очевидною неминучість евакуації урядових установ і тим більше передислокація військових частин зі столиці. А. Немоловський також дозволив польським військовим частинам формуватися самостійно, без обмежень, як територіально, так і кількісно, що з військового погляду було вкрай небезпечно для Києва. Залишається зовсім незрозумілим і його наказ про відведення куреня Січових стрільців на відпочинок до містечка Святошина. Наказ цей було віддано одноосібно, без будь-яких з'ясувань і порозумінь з Генеральним штабом та командуванням Київського військового округу. А як наслідок — було зменшено військові сили Києва в ході оборонних боїв за столицю.

Слід зазначити, що незабаром Січові стрільці усе-таки знадобилися, але фізично вже не змогли б своєчасно прибути з місця відпочинку до пункту призначення. Розуміючи це, А. Немоловський вирішив зняти з оборонних позицій іще одну невелику військову частину й кинути її в обхід на Деміївську, щоб звідти повести наступ на залізничну станцію Київ II і далі по залізниці до залізничного мосту. І це наведено лише окремі моменти.

Взагалі оборону Києва Військовий міністр А. Немоловський організував украй невдало. Безперервні вуличні бої протягом 10 діб, брак сну, брак організації заміни вояків на бойових позиціях та гарячої їжі для козаків знесилювало їх ущент. А відведення Січових стрільців на відпочинок до Святошина геть деморалізувало бойові частини Києва. Нарешті, коли УЦР і Уряд, рятуючись, рушили з Києва в напрямку Житомира, А. Немоловський «благородно» дезертував з поля бою. І досить дивно, що Військовий міністр УНР чомусь опинився незабаром саме в Москві [11, арк. 22].

У ніч на 9 лютого 1918 р. тритисячний збірний загін січовиків і гайдамаків, члени УЦР та РНМ, скориставшись укладенням з М. Муравйовим перемир'ям на добу, відійшли Житомирським шосе з Києва [6, с. 285]. Це перемир'я стало можливим лише тому, що саме в цей час у Бресті-Литовському було підписано мирний договір між УНР і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією й Туреччиною [3, с. 412]. Далі чинити опір численнішим і краще озброєним червоногвардійським частинам залога Києва на той час уже не могла, козаки страшенно втомилися від безсоння. Не випадково Голова РНМ УНР В. Голубович останні дні перебування уряду в Києві проводив виключно в будинку Військового міністерства. У переддень ева-

куації урядових установ він віддав розпорядження помічникові Військового міністра Генштабу полковнику О. Жуковському взяти гроші Військового міністерства і вивезти їх із Києва для потреб організації Української армії за межами столиці. А. Немоловському нічого не залишалось, як підтвердити розпорядження В. Голубовича [11, арк. 24].

На підставі наказу по Військовому міністерству полковник О. Жуковський сформував вартову команду на чолі з капітаном Максимовичем, яка й вивезла на трьох автомобілях близько 7 000 000 крб. у напрямку Святошина (15 верст від Фундуклеєвської вул.). Жуковський з групою в 7 осіб вирушив через Лук'янівку в напрямку Житомира [11, арк. 26].

Пізнього вечора 9 лютого 1918 р. в селищі Сітниках (30 верст від Києва) відбулося засідання українського Уряду. На ньому були присутні: Голова РНМ Голубович, Міністр фінансів Ткаченко, Міністр пошт і телеграфів Сідоренко та виконувач обов'язків Міністра праці Порш. Саме на цьому засіданні Уряду й було призначено на посаду Військового міністра УНР О. Жуковського [11, арк. 28]. Він виступив з доповіддю про необхідність призначити Командувача військ, виставити сторожову охорону на залізничних шляхах Київ — Козятин — Київ — Коростень та по дорозі Київ — Житомир, ввести сувору дисципліну у військових частинах, звільнити з військових частин різні «сумнівні елементи», розпочати у військових частинах стройові заняття, призначити певну платню для військовослужбовців, яка приваблювала б до служби в Українській армії, законодавчо визначити соціальні гарантії сім'ям військовослужбовців на випадок поранення або загибелі годувальника.

Військовим міністром було запропоновано реорганізувати всі наявні у підпорядкуванні українському Уряду військові частини в три загони з відповідними начальниками, тому що з Києва вийшло багато українських військових частин, які вважали себе окремими. Кожен командир частини вважав себе отаманом і домогтися його підпорядкування було важко, а це схоже на анархію [11, арк. 30]. О. Жуковський вів мову про полки: Георгіївський (8 бійців), Полуботківський (5 бійців), Дорошенківський (80 бійців), Богданівський (120 бійців), Богунський та Наливайківський [6, с. 285]. До відповідного списку Військового міністра потрапили й інші частини: Петлюрівський Кіш (300 осіб), Кіш отамана Прісовського (1000 осіб), курінь Січових стрільців полковника Коновальця (400 осіб), курінь «Вільного козацтва», Вільні козаки Катеринославщини, Вільні козаки Києва, Залізничний курінь, Курінь чорних гайдамаків, кінна сотня полковника Капкана та кінна сотня полковника Петріва.

У доповіді О. Жуковський наголошував, що годі гратися в демократію, пора будувати боєздатну армію, де є підлеглисть і дисципліна. Він акцен-

тував увагу на тому, що за невиконання наказу слід суворо карати. Жуковський запропонував на посаду Командувача військ підполковника О. Слівінського. За наполяганням Військового міністра кожен із трьох запланованих загонів мав прирівнюватися до статусу дивізії, а командири цих загонів наділялися правами командирів корпусів [11, арк. 33]. Є очевидним, що Військовий міністр передбачав на майбутнє розростання цих загонів (дивізій) у армійські корпуси. Аналізуючи подальші дії військового керівництва УНР, можна впевнено зазначити, що практично всі пропозиції, зазначені в доповіді О. Жуковського, схвалив Уряд, і їх було втілено в життя.

Військове міністерство на чолі з О. Жуковським почало функціонувати 11 лютого 1918 р. в місті Житомирі. У наказі по Військовому міністерству (Ч. 1) зазначалося: «З огляду на те, що Народне Військове Міністерство виїхало із Києва, де залишився Військовий міністр А. Немоловський, я, згідно з постановою Ради Народних Міністрів, вступив до виконання обов'язків Народного Військового міністра». Начальником Генерального штабу замість отамана Бобровського було призначено отамана О. Осецького (Ч. 2). Йому доручалося заново сформувати оперативний, мобілізаційний, демобілізаційний, інспекторський відділи та відділ пересування військ [4]. Між тим, слід зазначити, що саме в Житомирі в Уряді стали говорити про необхідність у військовій допомозі з боку німців.

За час перебування в Житомирі О. Жуковському вдалося зосередити українські військові сили в одному районі. Навколо міста і в його межах справді вирував хаос. Взагалі колишній російський Південно-Західний фронт розвалювався, й досить швидко. Охорона концентраційних таборів розбіглася і полонені австрійці та німці посунули додому, вирували анархія й безлад. По узбіччях доріг лежали трупи коней, розібрані автомобілі. В один бік переміщувалися групами австрійці та німці, а з лінії Південно-Західного фронту в інший бік — російські бійці (вели і везли награбоване, що до вподоби — коней, волів, вози, рушниця, кулемети тощо) [11, арк. 34]. Незважаючи на це, О. Жуковському вдалося навіть організувати вербування охочих до лав Української армії. Він розробив спеціальний Статут на право вступу і платні в «Особливу армію». Начальником Формувального відділу було призначено колишнього Голову шкільного відділу полковника Остафіїва, який успішно виконав завдання. Активно відкривались і діяли формувальні бюро. Як відомо з архівів, тим, хто вступав до лав Української армії, призначалася дуже висока платня. І це був, на думку О. Жуковського, один із головних засобів на той час, щоб привабити до вступу у військо. Водночас було впроваджено карну відповідальність за військові злочини. Військовий міністр УНР видав наказ щодо розформування всіх комітетів у армійських структурах, щоб зупинити моральний розлад військ. Питан-

ня про дотримання в частинах жорсткого статутного порядку О. Жуковський узяв під особистий контроль.

Саме в цей час тяжко захворів Командувач військ О. Слівінський, тож О. Жуковському довелося перебрати на себе ще і його обов'язки. Слід зазначити, що лише диктаторська поведінка О. Жуковського змогла врятувати українські військові частини від остаточного розкладання.

Доволі вдалим рішенням О. Жуковського було призначення Командувачем Житомирського району полковника К. Прісовського, в результаті чого той навів лад на ввіреній території та впорядкував свій Запорозький загін, що слугувало прикладом і для Січових стрільців Є. Коновальця, і для гайдамаків С. Петлюри. Командира полку «Вільної України» полковника Адамовича Військовий міністр УНР призначив Головним інтендантом військ, враховуючи, що старий досвідчений полковник добре володів господарською справою, чого на той час гостро потребувала українська військова справа [11, арк. 41].

В сучасній українській історіографії наводяться дані, що вже надвечір 11 лютого 1918 р., навіть не вивантажившись із вагонів, члени УЦР рушили на Сарни. Так би мовити, в Житомирі залишитися вони не змогли, оскільки ревком російської 8-ї армії Південно-Західного фронту в ультиматумі міській думі заявив: «...если дума окажет гостеприимство Раде, то город будет обстрелян и разгромлен» [6, с. 285]. З указаними термінами від'їзду не можна погодитися хоча б тому, що спочатку доцільно було б Військовому міністру УНР вислати будь-яку військову частину для знищення супротивника на шляху слідування потягів з УЦР, що й було зроблено. А крім цього, за день неможливо більш-менш налагодити роботу Військового міністерства та інших штабних структур, а це теж було зроблено. Між іншим, вдалося ще й провести адміністративні розслідування щодо зловживання владою з боку коменданта міста Ковенка, який витратив із державного кошторису десятки тисяч карбованців у особистих інтересах. Навіть остаточно розібратися з тим, як зловживав державними коштами полковник Капкан, з прецедентом щодо того, як він не виконав наказу Військового міністра УНР тощо. І взагалі налагодити хоч якусь взаємодію між Військовим міністерством та іншими урядовими установами й тим більше, найголовніше — організувати продовольчу базу.

Поряд з усім, як відомо з архівів, Голова УЦР М. Грушевський мешкав у будинку Губерніального Комісара, де й збиралися на наради члени УЦР, а не в якихось вагонах. А Військовий міністр О. Жуковський жив у міському будинку одного зі старшин [11, арк. 35]. З наведеного видно, що УЦР все ж затрималася в Житомирі на кілька днів і напружено працювала. Але питання щодо подальшої евакуації УЦР безперечно стояло на порядку денному.

Першими, 13 лютого, на Коростень, за наказом О. Жуковського, вирушили січовики Є. Коновальця. Вони зайняли місто без особливих проблем, звільнивши від червоногвардійських підрозділів. Лише тоді приїхав потяг з УЦР. А 14 лютого до Коростеня прибув Запорозький загін полковника К. Прісовського. Подальшим завданням цих загонів був наступ на Сарни. С. Петлюра зі своїми гайдамаками зайняв Олевськ.

15 лютого, за наказом О. Жуковського, загін полковника К. Прісовського рушив до Житомира і почав його укріплювати на випадок підходу червоногвардійських частин на чолі з В. Кіквідзе з боку Бердичева. 17 лютого бій усе ж відбувся, але з наступом темряви противники відійшли на попередні позиції. Між тим, бойові дії між українськими військами та червоногвардійськими частинами тривали в Сарненському напрямку. Після остаточного закріплення лінії Житомир — Коростень — Олевськ українські підрозділи зайняли також Овруч і Звягель. На охороні останніх двох міст залишився Гайдамацький курінь Петлюри.

19 лютого січовики зайняли Сарни, куди й прибула УЦР. А 21 лютого, за наказом Військового міністра УНР, українська 2-а бригада з ходу зайняла Рівне, що свідчило про остаточне закріплення військ УЦР на Волині [8, с. 347].

Назріло питання про підготовку й наступ українських військ і нових союзників у київському напрямку для визволення не лише столиці УНР, а й взагалі всієї її території. Ще станом до 18 лютого 1918 р. на територію України ввійшли 33 дивізії німецьких та австро-угорських військ [6, с. 288]. Відтепер Військовому міністру УНР О. Жуковському всі операції доводилось узгоджувати з німецьким командуванням. До німецького штабу він відрадив генерала В. Бронського [8, с. 348].

Ще 14 лютого і Бердичів, і Коростень як відправні пункти загального наступу на Київ самотужки взяли українські війська. В бою під Бердичевом відзначились Гайдамацький курінь С. Петлюри та Запорозький загін полковника К. Прісовського. В наказі по Військовому міністерству (Ч. 32) О. Жуковський з цього приводу вказав: «Гайдамаки славного Коша Слобідської України і козаки загону отамана Прісовського за лицарський наскок на ст. Тетерів та м. Бердичів, захоплення їх та обеззброєння большевицьких ватаг, висловлюю щире подяку і вірю, що Україна, маючи таких синів, “не вмере, не згине”» [4]. Коростень взяли Січові стрільці Є. Коновальця.

Знову-таки, з приводу загального наступу в київському напрямку слід зазначити, що виникли явні непорозуміння між Військовим міністром УНР О. Жуковським та командиром гайдамаків С. Петлюрою. Взагалі, архівні документи свідчать, що стосунки між колишнім і теперішнім міністрами

були доволі непростими. Зі спогадів О. Жуковського відомо, що С. Петлюра на нарадах постійно підкреслював особисту значущість, тим самим вносячи розбрат [11, арк. 34].

Конфлікт виник щодо місця й ролі Коша Слобідської України в загальному наступі. Військовий міністр О. Жуковський наполягав, щоб в авангарді наступу на Київ ішли німецькі частини. Так він прагнув уберегти від зайвих утрат українські частини. В свою чергу, «Гайдамацькі старшини та старшини-богданівці на чолі з О. Волохом вирішили зажадати від Військового міністра О. Жуковського, щоб саме вони зі своїми підрозділами, а не німецькі війська, першими увійшли до звільненої столиці України — міста Києва». Очевидно, що без впливу С. Петлюри на зазначені події не обійшлося.

Коли міністерський потяг прибув до місця розташування гайдамаків, О. Волох в ультимативній формі, погрожуючи обстріляти потяг з кулеметів, наполягав, щоб О. Жуковський змінив рішення [8, с. 335]. Залишається незрозумілим, де в цей час був і що робив С. Петлюра.

Подальші дії О. Жуковського невідомі. Однак 1 березня 1918 р. першими до Києва вступили гайдамаки С. Петлюри. З цього приводу запрошуються дві думки: або Військовий міністр під тиском сили скасував попереднє рішення, або С. Петлюра і його підлеглі це рішення проігнорували.

Загальний наступ українських частин на Київ відбувався в складі трьох ударних груп: К. Прісовського, С. Петлюри і Є. Коновальця. Січовики й гайдамаки наступали з Коростеня, а запорожці — з Бердичева. Серед українських істориків існує думка, що наступ на Лівобережжі та на Півдні України німецькі війська цілковито взяли на себе, не довіряючи українським частинам, що німецьке командування тим самим намагалося першим покласти руку на хліборобські райони й шахтарські регіони, чорноморські порти та флот. Але все-таки це не зовсім відповідає дійсності, бо С. Литвин дослідив, що Запорозька бригада генерала Натієва разом з німецькими частинами 16 березня здобула Гребінку, 17 березня — Лубни, 22 березня — Ромодан і Миргород, 29 березня — Полтаву, а 8 квітня — Харків. На Півдні України Січові Стрільці разом з австро-угорськими частинами 14 березня зайняли Одесу, 17 березня — Миколаїв, 20 березня — Херсон.

10 квітня, за наказом Військового міністра УНР О. Жуковського, було сформовано кримську групу П. Болбочана, яка вирушила на Крим, щоб здобути півострів, поки туди не підійшли австро-угорські війська, адже формально Крим не входив до складу УНР [4]. Крим було звільнено від червоноармійських частин. Саме внаслідок цього рейду на флагмані Чорноморського флоту 29 квітня 1918 р. замайорів український національний прапор, що не забарилися зробити й усі інші військові кораблі в Севастополі. А наприкінці квітня донецька група Запорозької бригади на чолі з В. Сі-

кевичем завершила визволення Донбасу, вийшовши на кордон з Областю Всевеликого Війська Донського. З наведеного зрозуміло, що треба належно пошанувати головного організатора цих успішних дій українського війська — Військового міністра УНР О. Жуковського.

Після прибуття до столиці 9 березня 1918 р. робота Військового міністерства УНР була організована на повну потужність. О. Жуковському знову доводилось налагоджувати діяльність військового відомства практично з нуля. Попри постійне втручання німецького командування в роботу, за наступних півтора місяця на посаді О. Жуковському вдалося дещо зробити на користь національної військової справи. Слід відзначити, що, згідно з Постановою РНМ УНР від 14 березня 1918 р., він почав виконувати і обов'язки Морського міністра [10, арк. 14].

Маючи чималий досвід, О. Жуковський особисто розробив програму створення Української регулярної національної армії за територіальним принципом комплектування. В основу програми він поклав саме корпусну територіальну систему, тобто цілковито відмовився від військових округів. У сучасній українській історіографії пріоритет щодо цієї новизни чомусь надається генералу П. Скоропадському. Є очевидним, що було б не зовсім коректно так вважати, бо насправді першим усе-таки по праву є О. Жуковський. А П. Скоропадський лише втілював справу в життя далі.

Про фаховий підхід О. Жуковського до будівництва Української армії свідчать архіви. Так, згідно з наказом Військової Офіції УНР Ч. 16 від 31 березня 1918 р., всіх вояків — вихідців із Закавказзя, Молдови, Криму, які перебували на службі в Українській армії, на прохання відповідних військових комісарів з тих місцевостей, було без перешкод відряджено до рідних теренів [9, арк. 4]. А за наказом Ч. 9 від 31 березня 1918 р. з лав Української армії було негайно звільнено учнів середніх шкіл [9, арк. 7].

Для організації мобілізаційних заходів Наказом Ч. 10 від 31 березня 1918 р. було призначено повітових комендантів на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Волині, Поділлі й Херсонщині [9, арк. 8]. А наказом Ч. 24 від 5 квітня 1918 р. — і на Катеринославщині та Курщині [9, арк. 21].

Відповідно до Постанови РНМ УНР, О. Жуковський наказом Ч. 12 від 1 квітня 1918 р. встановив усій старшині (офіцерам) грошове утримання залежно від посад, наприклад: отаман корпусу — 1150 крб., отаман бригади — 900 крб., курінний — 600 крб., хорунжий — 350 крб. тощо [9, арк. 12].

Військовий міністр УНР звернув особливу увагу на остаточне розформування залишків російських Південно-Західного і Румунського фронтів, які нещодавно перестали існувати. О. Жуковський наказом Ч. 41 від 11 квітня 1918 р. створює осередки на чолі з завідувачами зі збору автомайна на території колишніх фронтів та з відповідним штатом [9, арк. 37–38].

11 квітня 1918 р., згідно з наказом по Військовій Офіції Ч. 43, Військове міністерство УНР починає реорганізовуватися за новими штатами. До складу Військового міністерства включено Генеральний штаб, Головний штаб, Управління Головного начальника постачання, Управління загальних справ і окремі відділи [9, арк. 42].

В усіх перелічених повітах, де призначили повітових комендантів, розпочали, за наказом по Військовій Офіції Ч. 48 від 13 квітня 1918 р., формуватися так звані місцеві бригади (запасні бригади) [9, арк. 57].

15 квітня 1918 р. Військовий міністр склав і затвердив наказом по Військовій Офіції Ч. 50 попередній реєстр корпусів та дивізій Української армії, до якого ввійшли VII, X, XXV, XXVI, XXXI і XI армійські корпуси, 9, 11, 12, 15, 31, 65, 78, 83, 130 піші дивізії, 1 Українська дивізія, 3 і 4 стрілецькі дивізії, 9 та 12 кінні дивізії [9, арк. 58]. За розпорядженням О. Жуковського, вказані корпуси та дивізії почали доукомплектовувати з допомогою повітових комендатур.

Відповідно до наказу по Військовій Офіції Ч. 74 від 15 квітня 1918 р., при Головній управі Генерального штабу було створено Комітет з формування та організації армії, зобов'язаний розробити штати, військові закони й організувати загальну координацію праці всіх головних управ Військового міністерства УНР, а також інспекторів усіх частин [9, арк. 104].

Велику увагу О. Жуковський приділяв призначенню на відповідальні посади в армії лише свідомих українців. У зв'язку з цим він підписав наказ по Військовій Офіції Ч. 75 від 15 квітня 1918 р., адресований Начальнику Головного штабу, де чітко зазначалося, що слід звернути особливу увагу на те старшинство (офіцерів), котре нині захищає Україну в боротьбі з більшовиками, що саме це старшинство має посісти відповідальні посади в новій Українській армії [9, арк. 108]. Вже 17 квітня, згідно з наказом по Військовій Офіції Ч. 79, було призначено (затверджено) вище командування армійських корпусів: Київський корпус — отаман Дядюша, Волинський — отаман Клименко, Одеський — отаман Колодій, Чернігівський — отаман Дорошевич, Полтавський — отаман Осецький, Катеринославський — отаман Васильченко, Харківський — отаман Волкобой [9, арк. 140].

Для розгляду злочинів та провин військовослужбовців Української армії наказом по Військовій Офіції Ч. 103 від 23 квітня 1918 р. на території УНР було створено низку військових судів: Вищий Військовий Суд у Києві (обсяг діяльності — Правобережжя й Чернігівщина), Тактичний судовий заклад у Катеринославі (обсяг діяльності — Лівобережжя), в межах дивізій мали діяти «Штабові суди» [9, арк. 170].

Щодо військово-морських справ, то, за планами Військового міністерства УНР, на Чорноморському флоті намічалися повна демобілізація рядового скла-

ду й переагестація старшин (офіцерів). О. Жуковський ініціював перед керівництвом УЦР і РНМ УНР, враховуючи специфіку флотської служби, на законодавчому рівні саме на флоті ввести проходження військової служби виключно на контрактній основі для всіх категорій особового складу [10, арк. 14]. В свою чергу, Німецьке командування постійно втручалося в роботу Військового міністерства УНР, гальмуючи діяльність О. Жуковського. Німці взагалі були невдоволені діяльністю УЦР, яка, на їхній погляд, підступно не виконувала зобов'язань щодо постачання хліба й цукру до Німеччини. Як наслідок, німці розігнали УЦР, а її Військовий міністр О. Жуковський потрапив до Лук'янівської в'язниці, так і не втіливши відпрацьованої особисто програми побудови Української професійної армії. Його було звинувачено в причетності до викрадення директора Російського банку зовнішньої торгівлі А. Доброго, хоча, як свідчать архівні джерела, саме він до цього інциденту ніякого відношення не мав. Проте отримав вирок — 2 роки ув'язнення. Словом, німці влаштували наприкінці квітня 1918 р. державний переворот в Україні, сприяючи приходу до влади генерала П. Скоропадського.

Отже, підсумовуючи, можна без перебільшення стверджувати, що О. Жуковський є значущою особистістю в українській національній історії. Саме його наполеглива праця на посаді Військового міністра УНР фактично й надала Українській Центральній Раді можливість протриматись при владі до травня 1918 р. Враховуючи складність воєнно-політичної ситуації, він зміг не лише організувати роботу Військового міністерства, а й особисто проявити себе як професіонал і реформатор у військовій справі. На сьогодні діяльність О. Жуковського є маловивченою і по праву потребує подальших досліджень.

1. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.): Монографія / Капелюшний В. П. — К. : Олан, 2003. — 608 с.

2. Колянчук О. М. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Колянчук Олександр Миколайович. — Львів, 2000. — 204 арк.

3. Крип'якевич І. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Крип'якевич І., Гнагевич Б., Стефанів З. — 4-те вид., змін. і доп. — Львів : Світ, 1992. — 712 с.

4. Литвин С. Х. Звільнення України від російсько-більшовицьких військ навесні 1918 року / С. Х. Литвин // Воєнна історія. — К., 2008. — № 3 (39). — С. 86–95.

5. Литвин С. Х. Суд історії: Симон Петлюра і Петлюряна / Литвин С. Х. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. — 640 с.

6. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененка В. І. — Х. : ШКОЛА, 2007. — 592 с.

7. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): Монографія / Сідак В. С. — К. : Альтернатива, 1998. — 320 с.

8. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 — березень 1918 рр.) / Тинченко Я. — К. — Львів : Б/в, 1996. — 370 с.

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі — ЦДАВО). — Ф. 1076. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 4–170.
10. ЦДАВО. — Ф. 1076. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 14.
11. ЦДАВО. — Ф. 3543. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 21–41.

Л. В. Гриневич

УДК: 94(477)«1928–1929»

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОД 1928–1929 рр. У РАДЯНСЬКОМУ ПРОПАГАНДИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Аналізуються особливості радянської державної політики в інформаційній сфері під час недороду і українського голоду 1928–1929 рр. Автор доводить, що мобілізація громадськості на допомогу потерпілим від голоду не була домінантною темою радянського пропагандистського дискурсу. За монополії на владу й ідеологію Комуністичної партії та відсутності свободи слова радянські засоби масової інформації виступали засобом приховування або мінімізації масштабів голодного лиха.

Ключові слова: український голод 1928–1929 рр., агітація і пропаганда, засоби масової інформації, «образ ворога».

Анализируются особенности советской государственной политики в информационной сфере во время недорода и украинского голода 1928–1929 гг. Автор обосновывает вывод о том, что мобилизация общественности для оказания помощи голодающим не была доминантной темой советского пропагандистского дискурса. В условиях монополии на власть, идеологию Коммунистической партии и отсутствия свободы слова советские средства массовой информации выступали средством замалчивания или минимизации масштабов голода.

Ключевые слова: украинский голод 1928–1929 гг., агитация и пропаганда, средства массовой информации, «образ врага».

The Soviet policy in the mass-media during the crop failure and Ukrainian famine in 1928–1929 are analyzed in this article. The author proves that the mobilization of the society to help victims was not a dominant theme in the Soviet discourse. Some liberalization of public life took place in the days of New Economic Policy, for instance in public appearances of public figures. In columns of magazines critical information was present at a relatively higher level, than later. Since 1927–1928 Stalin firmly established himself on the imperial Olym-